

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

AL IX-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL SOCIETĂȚII DE STUDII KANTIENE DE LIMBĂ FRANCEZĂ

KANT, ȘTIINȚA ȘI ȘTIINȚELE

RODICA CROITORU

(Lyon, 8-12 septembrie 2009)

Între 8 și 12 septembrie 2009 au avut loc la Lyon lucrările celui de-al IX-lea Congres Internațional al Societății de Studii Kantiene de Limbă Franceză, concentrat asupra statutului științific al filosofiei transcendente (ca propedeutică a sistemului rațiunii pure și ca metodă transcendentă), precum și al științelor pe care le înglobează (metafizica, logica, matematica, teologia, fizica, chimia, biologia, medicina, geografia fizică, istoria naturală, cosmologia, antropologia, psihologia, fiziognomonie, astronomia, mineralogia, acustica, meteorologia, cristalografia etc.). Manifestarea pe care Societatea de Studii Kantiene de expresie franceză a organizat-o în acest an se datorează spiritului întreprinzător și interesului față de tot ceea ce înseamnă știință kantiană al secretarei generale a acesteia, Mai Lequan, prodecană a Facultății de Filosofie a Universității Lyon 3, „Jean Moulin”. În jurul ei au funcționat un Comitet științific, format din Bernard Bourgeois, Jean Ferrari, François Marty, Evangelos Moutsopoulos, Claude Piché, Gerhard Seel, Ingeborg Schüssler, Ricardo Terra, Robert Theis, și un Comitet organizator, format din Denis Forest, Philippe Huneman, Emmanuel Renault, Margit Ruffing, Sophie Grapotte, Jean-Jacques Wunenburger. Lor li s-a alăturat, pe toată durata manifestării, ajutorul unor studenți-filosofi, care au efectuat nu numai o muncă administrativă benevolă, dar au și participat la dezbateri. Instituțiile care au susținut științific și financiar acest Congres au fost: Facultatea de Filosofie a Universității Lyon 3, Institutul de Cercetări Filosofice din Lyon, IHΦST, CNRS, Ens, Institutul de Istorie și de Filosofie a Științelor și Tehnicilor, Cenphi, Agenția Universitară a Francofoniei, Universitatea Sorbonna Paris IV, Universitatea Johannes Gutenberg Mainz, Kant Forschungstelle, Kant Gesellschaft, Universitatea Franco-Germană, Departamentul Rhône, Regiunea Rhône-Alpes, Grupurile de Cercetare Rhône-Alpes.

Discursurile inaugurale au început cu cel al lui Hugues Fulchiron, președinte al Universității Lyon 3, care a evidențiat importanța Universității gazdă pentru viața științifică franceză și europeană. I-a urmat Jean-Jacques Wunenburger, decan al Facultății de Filosofie a Universității Lyon 3, care s-a referit la destinele acestei instituții înființate în anul 1970, specializată în studierea științelor umaniste, și care a evoluat sub semnul unor lyonezi celebri, ca Giles Deleuze și Maurice Merleau-Ponty. Salutându-i pe francofonii de pretutindeni, cei români au fost mângâiați ca fiind „dragii inimii sale lyoneze”, în măsura în care provin dintr-un „pol al francofoniei” din Europa. Jean Ferrari, președintele SEKLF, a subliniat în acest context al științei și al științelor kantiene rolul geografiei fizice, al cărei întemeietor este Kant însuși. Mai Lequan, a adus mulțumiri numărului mare de participanți, care l-a dublat pe cel al Congreselor anterioare ale SKLF (77 înscriși și aproximativ 65 prezenți). Ea a trasat planul dezbaterilor pe care le-a dorit de la prezentul Congres: 1) *teoria critică și transcendentă kantiană a cunoașterii în genere*, precum și felul în care se articulează *Critica rațiunii pure și transcendentismul* înțeles ca știință a metafizicii reformate, ca sistem realizat și complet de cunoștințe raționale pure, ca „știință de a filosofa asupra filosofiei”; 2) *cunoștințele științifice pe care le mobilizează filosofia kantiană*; 3) *maniera în care Kant își articulează teoria cunoașterii în raport cu pluralitatea științelor particulare sau a domeniilor particulare ale științelor*.

Congresul a fost structurat în conferințe plenare de o oră, neurmărite de discuții, care au deschis primele sale patru zile, precum și în conferințe în sesiuni (teoria cunoașterii; matematică; antropologie și psihologie; logică; științele naturii; morală; metafizică, teologie, pedagogie; teleologie și estetică) de o jumătate de oră urmate de discuții de o jumătate de oră pentru fiecare sesiune, precum și o conferință de încheiere. Prima conferință plenară a aparținut lui Michel Fichant (Universitatea Sorbonna Paris IV) și s-a intitulat „Situația arhitectonică a științelor în realizarea lor critică”. El și-a extras argumentarea din prima *Critică*, unde distincția între introducerea enciclopedică și introducerea propedeutică dă seama asupra ideii de sistem. Următoarea conferință plenară a aparținut lui Fabien Capeilleres (Universitatea Caen), care s-a intitulat „Chimie, drept, geografie, astronomie, fizică: paradigmele caracterului științific al metafizicii kantiene și articulațiile lor sistematice”, care a tratat ambiguitatea conceptului de știință pe calea devenirii sale ca știință academică. A treia conferință a fost ținută de Frank Pierobon (Universitatea din Bruxelles), și a purtat asupra „concepției kantiene a matematicilor”. El a susținut ideea după care ținând cont de schimbarea de paradigmă adusă de revoluția științifică a lui Newton, este posibilă înlocuirea intuiționismului kantian în contextul evidențelor timpului său și astfel este posibilă o mai bună înțelegere a felului în care intuiționismul comandă arhitectonicii sale. Ultima conferință plenară a aparținut lui Jean Seidengart (Universitatea Nanterre): „Devenirea *Teoriei cerului* în opera lui Kant și receptarea sa în astronomia lui H. Olbers”. Este vorba despre receptarea eseului kantian *Teoria cerului* (1755) de către astronomul german Olbers în 1823, care apropie cercetările făcute de

Herschel, Halley și Kant asupra structurii Universului, încercând să salveze ipoteza cosmologică infinitistă de ipoteza celui pe care îl numește încă „marele Kant”.

Vom selecta spre prezentare unele dintre conferințele prezentate în paralel în secțiunile menționate. În secțiunea asupra *teoriei cunoașterii*, Robert Theis (Universitatea Luxemburg) în „Știință și sistem la Kant” arată că referirea la știință comportă, în acest context, o conotație dublă: de ideal metodic realizat paradigmatic în științele naturii și de ideal arhitectonic, care înseamnă sistematicitate, realizat paradigmatic de filosofia wolffiană. Se pune problema modului în care Kant a reformulat cel de-al doilea ideal (arhitectonic, sistematic) în lumina reflecției celui dintâi (împrumutat de la științele naturii). Christophe Bouton (Universitatea Bordeaux 3) în „Kant și problema timpului profund” consideră că timpul geologic este un „timp profund”, care se socotește în miliarde de ani, și care precedă cu mult apariția speciei umane. Dacă se reduce timpul, după cum procedează Kant, la o formă *a priori* a intuiției sensibile, considerându-se că în afară de subiect el nu este nimic, cum trebuie înțeleasă istoria Pământului? Pentru a pune și a soluționa această problemă în lumina filosofiei kantiene trebuie să ne întrebăm care este reprezentarea lui Kant asupra vârstei Pământului și a apariției speciei umane. Conferențiarul a confruntat *Teoria cerului* cu estetica transcendentă și cu prima Antinomie a *Criticii rațiunii pure*. Henry d’Aviau de Terney (Centrul Sevrès) în conferința „De la știința primei *Critici* la științele celei de-a treia *Critici*” consideră că în prima *Critică*, Kant elaborează o teorie a cunoașterii, care va acorda un loc important experienței și respectiv sensibilității, prin formele pure ale spațiului și timpului, pentru ca conceptul să nu rămână vid. În cea de-a treia *Critică*, sensibilul va fi luat în considerație odată cu frumosul, sublimul și simbolul facultății de judecare estetice, precum și cu considerarea corpului organizat în contextul finalității. Giuseppe Motta (Universitatea Mainz) în „Ce este un postulat? Considerații asupra anti-constructivismului lui Kant” consideră că în *Critica rațiunii pure* există referiri implicite la Lambert, atunci când termenul „postulat” este întrebuițat cu semnificația pe care i-o dau matematicile. Sub acest titlu inspirat de constructivismul lui Lambert, Kant a dezvoltat o teorie explicit anti-constructivistă asupra obiectivității. Acest constructivism este ilustrat, de asemenea, în filosofia sa a matematicii. Matthieu Haumesser în „*Critica rațiunii pure*, teorie a științei?” este de părere că reflecția transcendentă kantiană asupra întrebuirii facultăților în experiență comportă elemente ireductibile la o teorie a științei dar, pe de altă parte, ea rămâne străină de o ontologie fundamentală, care se lovește mereu de problema dualității surselor cunoașterii noastre. Miza este de a delimita statutul discursului transcendent și metafizic în raportul său cu științele. În secțiunea asupra *antropologiei și psihologiei*, Jean Ferrari (Universitatea Bourgogne) în conferința „Din nou despre antropologie” a susținut ideea după care pentru a considera dintr-o perspectivă nouă antropologia kantiană este necesar recursul la *Prelegerile* ținute de Kant de-a lungul carierei sale și puse în valoare de către studenții săi. Problema pe care o pune conferențiarul este aceea dacă acestea aduc o lumină nouă asupra naturii și

sursei antropologiei din perspectivă pragmatică. Marius Dumitrescu (Universitatea Iași) în „Afect și pasiune în *Antropologia din perspectivă pragmatică*”, a susținut ideea după care, spre deosebire de Descartes și Spinoza, Kant opune rațiunea pasiunilor. În raportul complex dintre înclinație și datorie, afectele și pasiunile au, pentru prima dată la Kant, un caracter esențialmente rău, făcând opoziție moralei, întemeiată exclusiv pe rațiune. Jesus Paulo (Universitatea Lisabona) în „Kant și imposibilitatea onto-epistemologică a psihologiei empirice” evidențiază felul în care Kant examinează posibilitatea unei științe a simțului intern, luând drept model al caracterului științific filosofia naturii a lui Newton, de unde verdictul după care timpul nu este netematizabil, drept care numai un obiect spațializabil poate deveni obiect al științei. Astfel, psihologia pare a fi destinată doar *veto*-ului epistemologic sau decăzută la rangul de disciplină descriptivă. De la sesiunile dedicate *matematicilor* îl cităm pe Fabien Chareix (Universitatea Paris IV) cu comunicarea „Arta de a inventa: prezența lui Kant în gândirea lui Poincaré”. El trasează contururile prezenței kantiene în scrierile lui Poincaré (definiția matematicilor și a fizicii, teoria judecății, mai ales posibilitatea celor sintetice *a priori*). La sesiunile asupra *științelor naturii* Ingeborg Schüssler (Universitatea Lausanne) s-a prezentat cu conferința „Matematicile în științele moderne și în cosmologia antică. Unele reflecții cu privire la Kant și Aristotel”. Dacă științele moderne – consideră conferențiară – cer ca natura să fie obiectul unei cunoașteri certe de sine, cosmologia antică aborda natura într-o manieră naturală, prin simțuri. Se pare că matematicile constituie constanta care permite trecerea de la proiectul antic al unei abordări naturale a fenomenelor prin simțuri la proiectul modern al unei cunoașteri certe de sine. Pierre Kerzberg (Universitatea Toulouse) în „Kant și ideea primă a lui Copernic” a urmărit felul în care matricea kantiană a structurii *a priori* a rațiunii se regăsește în „principiul prim” al științei naturii și, în cele din urmă, în „materia primă” a lumii, în măsura în care depinde de spirit. Evangelos Moutsopoulos (Academia din Atena) în conferința citită de Jean Ferrari, intitulată „Despre astrofizica kantiană” susține ideea după care Kant inovează în materie de cosmologie prin asimilarea descoperirilor științei contemporanilor, mai ales ale lui Newton, rămânând totodată prudent, adică critic, cu privire la tezele pe care se crede autorizat să le avanseze, cu atât mai mult cu cât le aplică problemelor metafizice și teologice. Astfel, el prevestește Concluzia *Criticii rațiunii practice*, care marchează continuitatea firului conducător al gândirii sale, chiar și atunci când aceasta atacă subiecte aparent diferite. Mai Lequan (Universitatea Lyon 3) în conferința „Ipotezele kantiene în favoarea unei teorii asupra vântului în geografia fizică: între Buffon și d’Alembert” consideră că ipotezele lui Kant asupra cauzelor vântului s-au inspirat din metoda descriptivă a lui Buffon (*Histoire naturelle*, 1744) și din fizica matematică a lui d’Alembert (*Réflexions sur la cause générale des vents*, 1747). Kant a împrumutat de la Buffon ideea după care principala cauză a vântului, atât regulat (alizeu constant), cât și neregulat (muson sezonier) o constituie încălzirea solului terestru prin razele Soarelui, și împrumută de la d’Alembert ideea după care masele de aer atmosferic suferă acțiunea Soarelui și a Lunii. Totodată Kant se desolidarizează de d’Alembert în măsura în care el judecă

neglijabilă influența atracției corpurilor cerești asupra vântului în comparație cu factorul caloric, și nu preia instrumentarul matematic complex și inovator al lui d'Alembert aplicat fizicii vântului (calculul integral, derivatele parțiale). Werner Stark (Universitatea Marburg) în conferința „Geografia fizică a lui Kant”, plecând de la ipoteza după care matematicile își asumă funcția de criteriu al caracterului științific, explică rezultatele lui Kant din *Prelegeri*, în raport cu care este evocat contextul științific actual. La sesiunea dedicată *logicii*, îl menționăm pe Nicolas Angelis (Universitatea din Atena) cu conferința „Obiectul logicii la Kant și Aristotel”; el a pus în paralel un obiect al logicii care se reduce la expunerea legilor pure ale gândirii, prin care se construiesc judecățile și silogismul, cu un obiect al logicii care cuprinde și materia cunoașterii, unde logica poate fi definită și ca o „metodologie generală a științelor”. Vincent Alain (Universitatea Paris IV) în „Corectitudine formală și adevăr real la Kant și Aristotel” s-a ocupat de reformularea kantiană a principiului contradicției, confruntându-l cu formularea leibnizo-wolffiană (*via Meier*) de unde a rezultat: *praedicatum inest subjecto*. La sesiunea asupra *moralei* a conferențiat subsemnata cu textul „Știința «cerului înstelat» și morala «Eului invizibil»”. Cu toate că în *Critica rațiunii practice* Kant a gândit „cerul înstelat” reprezentat de natura înconjurătoare și legea morală ca provenind din interiorul Eului invizibil, validitatea lor se extinde asupra întregului sistem al filosofiei transcendente, fiecare operă kantiană incluzând cele două elemente în diferite proporții. În fiecare domeniu al investigației trebuie să se înceapă cu locul pe care noi, în calitate de subiect al cunoașterii, îl ocupăm în lumea sensibilă. Respectiv, trebuie să începem cu natura susceptibilă de a fi abordată științific, în conexiunea sa necesară cu întregul univers, pentru că din întreg se trag limitele investigației umane, de care propria noastră existență devine conștientă. Se urmărește această revendicare în *Critica rațiunii practice*, examinându-se în ce măsură această lucrare, al cărei scop expres este practic, este de asemenea științifică. Paul-Henri Cunningham (Universitatea Laval, Quebec) în conferința „Prudența și știința practică în *Eseul asupra mărimilor negative* și *Despre un pretins drept de a minți din iubire de oameni*” analizează noțiunile kantiene de perspicacitate, artă și știință practică rezultate din *Etica nicomahică*. Certitudinea cerută de știința practică nu este cerută prudenței. Dacă savantului i se cere să judece apodictic, omului perspicace i se cere doar să judece cu probabilitate. La sesiunea dedicată *metafizicii, teologiei, esteticii, pedagogiei* s-a remarcat Margit Ruffing (Universitatea Mainz) cu conferința „Teologia, o știință a revelației?”. În prima *Critică* și în *Prolegomene*, Kant definește știința ca sistem al cunoașterilor raționale ce conțin cu necesitate judecăți sintetice *a priori*. În cazul metafizicii, cu privire la obiectele sale, nu există decât o singură cunoaștere pozitivă, cea asupra limitei. Ținând seama de acestea, se pune problema cum poate fi gândit caracterul științific al teologiei ca o *metaphysica specialis*. François Marty (Centrul Sèvres) în comunicarea „Când cunoașterea viului se intersectează cu facultatea de judecare reflexivă” (citită de Jean Ferrari) a evidențiat cursul nou al cunoașterii viului prin judecata de reflecție, care pleacă de la sensibil și urcă spre

universal. Congresul a fost încununat de conferința de închidere ținută de Claude Piché (Universitatea Montreal), despre „Triunghiurile sferice și paradoxul obiectelor simetrice”. În § 13 din *Prolegomene*, Kant ilustrează diferența specifică dintre intuiție și concept, prezentând diferite exemple privitoare la spațiu. Printre acestea se numără și două triunghiuri sferice care, deși au laturi și unghiuri egale nu pot coincide. Se pune problema determinării felului în care acest exemplu extras din geometria sferică trebuie construit spre a fi concludent. Se pune, de asemenea, problema raportului stabilit de Kant între spațiu și subiectivitate, când abordează paradoxul obiectelor simetrice.

Al IX-lea Congres Internațional al SKLF a fost organizat nu numai în conformitate cu exigențele științifice ale unei universități de elită precum este Lyon 3, dar și în spiritul culturii gastronomice prin care se remarcă Lyonul, drept care s-a oferit un cocktail de recepție la Primăria orașului Lyon, precum și alte mese festive la restaurante renumite din același oraș. Organizatorii au propus, de asemenea, o vizită ghidată prin vechiul Lyon, unde s-au putut admira, între altele, și vestigiile galo-romane (știut fiind că după Roma, Lyonul este orașul cel mai bogat în vestigii romane).